

Тріпутіна Наталія Петрівна,
зав. сектором виховної роботи
Бібліотеки Харківської національної академії
міського господарства
(Харків)

**ДІЯЛЬНІСТЬ ФАКУЛЬТЕТУ САДОВО-ПАРКОВОЇ АРХІТЕКТУРИ
ХАРКІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ ІНЖЕНЕРІВ КОМУНАЛЬНОГО
БУДІВНИЦТВА (1931 – 1942 рр.) – ЯСКРАВА СТОРІНКА ІСТОРІЇ
ЗЕЛЕНОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ**

Стаття присвячена історії виникнення та діяльності факультету садово-паркової архітектури Харківського інституту інженерів комунального будівництва (1931-1942 рр.)

Статья посвящена истории возникновения и деятельности факультета садово-парковой архитектуры Харьковского института инженеров коммунального строительства (1931–1942 гг.)

The article is report about history of green-architect faculty of Kharkow communal engineering (1931 – 1942 years).

Міські зелені насадження відіграють величезну роль у поліпшенні стану навколишнього середовища і покращенні благоустрою населених місць. Формування сітки навчальних закладів із підготовки фахівців зеленого будівництва є важливою умовою виконання завдань з озеленення. Проте авторіві не вдалося відшукати жодної розвідки, яка б висвітлювала історію вирішення цього питання. Дана стаття є першою спробою такого плану.

Однією з привабливих національних традицій українського народу є звичка оточувати своє житло зеленими насадженнями. “Поставлю хату і кімнату, садок-райочок насаджу” (Т.Г. Шевченко) – для наших співвітчизників це було необхідною передумовою щасливого існування. Цій традиції вони

слідували і переселяючись у міста. Приблизно до середини XIX ст. переважно саме через “садок-райочок” вирішувалася проблема озеленення в містах нашої країни. Центрами розвитку паркобудівельного мистецтва в цей період залишалися маєтки багатих землевласників, в яких створювалися справжні шедеври, що й досі приваблюють тисячі здивованих туристів з усього світу.

Бурхливі процеси урбанізації, які призводили до значного ущільнення міської забудови, тягли за собою різке скорочення озелененості території великих міст. Наслідком намагань городян вирішити цю проблему стало виникнення протягом XIX ст. в адміністративних та громадських центрах країни скверів, бульварів, квітників. Із наростаючою увагою ставилися до проблеми зеленого убрання міст органи місцевого самоврядування. Наприклад, наприкінці XIX ст. Харківська міська дума ввела в штати міської управи посаду міського садівника, а 21 серпня 1901 р. нею було затверджено обов’язкову для виконання всіма жителями міста постанову “Про порядок утримання у справності міських садів, скверів та бульварів”, в якій, зокрема, суворо заборонялося розпивати там алкогольні напої (на відміну від сучасних зелених зон) [9, С. 75-76]. Тим часом робітничі околиці, забудовані одноповерховими хатками, обходилися у кращому випадку традиційним дворовим садочком.

Значну шкоду було нанесено міській зелені під час Першої світової, громадянської воєн та страшної паливної кризи початку 20-х рр. XX ст. Тоді в “буржуйках” згоріли близько 50% дерев і кущів з міських садів. І одним із напрямів боротьби з тотальною розрухою стало відродження зелені в містах. Етапним у цьому плані стало видання Раднаркомом України “Декрету про охорону зелених насаджень у містах та інших населених пунктах України”, який був підписаний Х.Г. Раковським 29 травня 1922 року [1]. Цим урядовим актом у правові рамки були поставлені питання захисту міської зелені від умисного пошкодження. Під захист закону потрапили сади і парки “видатної цінності”, розташовані в садибах. Обов’язок зі збереження зелених насаджень офіційно покладался на місцеві відділи комунального господарства, яким було

надано право встановлювати штраф за пошкодження дерев та чагарників, а у разі необхідності вимагати в суді покарання винних, як за карні злочини.

Із початком реконструктивного періоду в центрі уваги господарських органів опинилася проблема озеленення швидко зростаючих населених місць країни. У цей час служби озеленення поступово стали переходити від захисту та відродження міської зелені до розгортання робіт із зеленого будівництва на нових площах.

У січні 1930 р. у Ленінграді була проведена спеціальна нарада, присвячена цій темі, у результаті якої дійшли висновку про необхідність “відкрити особливий факультет по садово-парковій справі при Лісотехнічній академії в Ленінграді та поширити курс садово-паркової справи при комунальному інституті в Ленінграді”[12]. Значну роль у піднесенні робіт з озеленення відіграв червневий 1931 р. пленум ЦК ВКП(б), який затвердив директиву: “ЦК зобов’язує широко розгорнути роботу з розвитку зелених насаджень, розбивці бульварів та скверів, а міські лісові масиви перетворити у зразкові парки культури та відпочинку” [Цит за: 11, С. 1]. У постанові Ради Народних Комісарів УСРР від 12 листопада 1931 р. “Про озеленення залюднених місць” було чітко вказано роль зелених насаджень у благоустрої міст і сіл та визначені норми озеленення.

Втілення цих постанов у життя вимагало вирішення цілої низки наукових та організаційних питань. Для теоретичної розробки проблем озеленення при Всеукраїнському науково-дослідному інституті комунального господарства в Харкові було створено сектор зелених насаджень [15, С. 9, 11], який очолив видатний український дендролог професор Олександр Іванович Колесніков.

/ Олександр Іванович Колесніков – засновник першого в Україні факультету з підготовки фахівців садово-паркової архітектури, доктор сільськогосподарських наук професор /

На базі цієї установи він плідно займався формуванням сортименту декоративних рослин, придатних для цілей

озеленення, розробкою нових передових технологій їх вирощування та необхідного для цього знаряддя [5, С. 9].

Складанням генеральних планів озеленення багатьох міст СРСР займався відділ зелених насаджень, створений у 1930 р. в Харкові інститутом “Діпромісто”[13].

Значним був внесок у розвиток зеленого будівництва в нашій країні, зроблений Державним Нікітським ботанічним садом [4].

Ключовим питанням у розгортанні зеленого будівництва в країні була проблема кадрового забезпечення галузі. У своїй доповіді перший нарком комунального господарства УРСР Кузьменко наголошував: ”Директиви партії та Уряду щодо розробки завдань на планування та реконструкцію населених місць підкреслюють потребу забезпечення правильного розташування зелених зон та нового садово-паркового будівництва. Отже, оскільки ніхто в Україні не підготовляє фахівців вищої кваліфікації в цій галузі (спеціалістів середньої кваліфікації на той час готував Харківський технікум зеленого будівництва, створений у 1928 р. на базі Профшколи декоративного садівництва та деревництва при Українському інституті прикладної ботаніки), являється потреба утворити спеціальний *факультет зеленого будівництва*” [6, С. 60]. Таким чином, 1931 рік став часом заснування паркобудівельного факультету в Харківському художньому інституті. Кафедру “Ботанічні основи паркового будівництва”, як і роботу факультету в цілому, очолив О.І. Колесніков.

Коли ж у 1934 р. Харківський художній інститут був позбавлений статусу вищого навчального закладу, факультет садово-паркової архітектури було приєднано до Харківського інституту комунального будівництва. О.І. Колесніков продовжував керувати підготовкою паркобудівників і в цьому вузі (назва цього навчального закладу кілька разів змінювалася протягом історії його існування). Під керівництвом

ученого працювала також і кафедра садово-паркового мистецтва в ХІКГу.

/ХІИКС. У цьому старовинному будинку з 1920 р. розміщується Харківський інститут інженерів комунального будівництва (нині Харківська національна академія міського господарства /

Тут у передвоєнні роки була вихована ціла когорта архітекторів-озеленювачів та закладені основи наукової школи паркобудування, яка розвивається й досі.

Програмною для цієї спеціальності, яка зараз носить назву “ландшафтної архітектури”, можна вважати таку тезу О.І. Колесникова: “Декоративне садівництво – це не тільки одна з спеціальних галузей культури рослин, але це й галузь мистецтва. З іншого боку, і архітектор, що не знає нашого будівельного матеріалу, його видів та форм, їх біологічних та архітектурних властивостей, не в змозі дати грамотного проекту з зеленого будівництва” [3, С. 72]. Відповідно до цього постулату, О.І. Колесніков викладав у інституті такі дисципліни: садово-паркове мистецтво, дендрологію та квіткарство [7]. Становлення паркобудівного факультету проходило досить важко. При створенні вузівського факультету довелося самим складати плани та програми, формувати навчальну базу. Але вже на середину 30-х років ХХ ст. цей унікальний факультет набув чималого авторитету, і що засвідчила спеціальна комісія, створена у 1935 р. Пленумом спілки архітекторів України для вивчення питання підготовки архітектурних кадрів. Її висновок був такий: “Єдиний досвід підготовки фахівців зеленого будівництва, що здійснюється в ХІКГі, конференція вважає високим. І вважає за потрібне провести ряд заходів по укріпленню матеріальної бази ХІКГу” [Цит за: 14, С. 26]. До 1936 року було

/Оранжерея. Професор О.І. Колесніков віддає вказівки стосовно вирощування рослин в інститутській оранжереї /

завершено створення навчальної бази паркобудівного факультету, яка складалася з кабінетів малювання, живопису, квіткарства та скульптурної майстерні.

В інституті діяло навчально-виробниче господарство з науково-дослідною частиною

та дендрарієм. При інституті було

також організовано проектно-

архітектурну майстерню з відділом проектування зелених насаджень, а в центрі міста вів торгівлю квітами навіть свій інститутський магазин. Високу оцінку давав факультетові інститут Діпромiсто: «Діпромiсто із задоволенням відзначає роботу студентів факультету зеленого будівництва ХІКБу, що проходили практику в 1-й архітектурно-планувальній майстерні Діпромiста.

/ Архітектурний кабінет. Із завзяттям і натхненням оволодівають студенти майбутньою спеціальністю /

У своїй роботі студенти проявили високу теоретичну та практичну підготовку, як в питаннях архітектури зеленого будівництва, так і в спеціальних технічних знаннях із зеленого будівництва і в техніці оформлення проектних матеріалів.

Досвід роботи Діпромiста зі студентами факультету зеленого

будівництва підтверджує велику потребу в спеціалістах архітекторів зеленого будівництва, враховуючи великий кругозір та необхідний високий рівень знань у спеціальній області архітектури зеленого будівництва при плануванні й будівництві міст» [Там само].

І коли під час чергової реорганізації мережі вищих навчальних закладів

комісія ЦК ВКП(б) під керівництвом А.О. Жданова

запропонувала ліквідувати Харківський інститут

інженерів комунального господарства, саме успіхи

зелених архітекторів запобігли виконанню цієї

пропозиції, бо «дипломні студентські роботи на

архітектурній виставці показали високу якість

навчального процесу в цьому інституті, фахівці з

паркобудівництва готуються лише в цьому інституті»

[Там само].

/ Газета. Публікація в “Архітектурній газеті”, присвячена парко будівельному факультету Харківського інституту інженерів комунального будівництва. 1938 р. /

Необхідно підкреслити внесок, зроблений паркобудівниками в розвиток інститутської науки:

два з трьох передвоєнних випусків Записок Харківського інституту комунального будівництва (у 1936 та у 1937 рр.) були присвячені проблемам зеленого будівництва і майже цілком склалися з наукових розробок керівника цієї спеціальності О.І. Колесникова. Іще повніше можна було б дослідити діяльність паркобудівельного факультету при ознайомленні зі статтею професора О.І. Колесникова **“Факультет зелёного строительства и проблема подготовки кадров зелёного строительства”**, вміщеній у № 2 за 1936 р. “Записок Харківського інституту комунального господарства”. На жаль, автору досі не вдалося відшукати жодного примірника цієї наукової збірки! Завдяки широким науковим зв’язкам професора, інститут та технікум (Харківський технікум зеленого будівництва, який входив до складу ХІКБу – Н.Т.) встановили тісні контакти з господарствами та розсадниками Чорноморського узбережжя. Свої виробничі навички студенти-паркобудівники набували під час літньої практики в таких установах: Діпромiст у Харкові; санаторії НКВС та ВУСПС, університетський ботанічний сад, садовий трест, Управління курортами – в Одесі; Дендрарій та Трест зеленого будівництва – в

/ Південні культури. В'їзні ворота до Адлерського радгоспу “Південні культури” (1960-і рр.) /

Сочі [8].

Останній період існування факультету зеленої архітектури в Харківському інституті інженерів комунального будівництва відноситься до часу перебування цього ВНЗ в евакуації в м. Адлері (листопад 1941 – жовтень 1942 р.).

Харківських біженців тоді було розміщено безпосередньо в

тамтешньому радгоспі “Південні культури”.

Студенти мали змогу навчатися на базі відомого всій країні парку, який належав цьому господарству. Коли ж через загрозу вторгнення фашистів у цей район інститут був змушений евакуюватися до столиці Киргизії м. Фрунзе (нинішній Бішкек), навчання студентів паркобудівельної спеціальності було припинене.

І хоча у повоєнні роки діяльність цього факультету в ХПКБі вже не відновилася, започатковані ним традиції, сформована в його рамках харківська школа ландшафтних архітекторів, висококваліфіковані випускники, що були в ньому підготовлені, продовжують благодійно впливати на подальший розвиток справи озеленення міст і сіл нашої Вітчизни.

Список використаної літератури

1. *Декрет* об охроне зелёных насаждений в городах и других населённых пунктах Украины. От 29 мая 1922 г. № 405 // Сборник узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1922. – № 27(29 июня). – С. 441.

2. *Житлово-комунальний технікум ХДАМГ.* – Х., 2003. – 22 с.

3. *Колесников А.И.* Выступление на пленуме секции субтропических культур ВАСХНИЛ 17 – 22 декабря 1935 г. в прениях по докладу Б.А. Келлера, Л.А. Ильина, В.А. Алфёрова „Роль субтропиков в деле озеленения городов и новостроек” // Труды ВАСХНИЛ. – М., 1936. – Вып. 22, ч. 3: Субтропические культуры. Материалы пленума секции субтропических культур ВАСХНИЛ, 17 – 22 дек. 1935 г. / Под общ. ред. Н.И. Вавилова. – С. 68-73.

4. *Колесников А.И.* Роль Никитского ботанического сада в зелёном строительстве СССР // Никитский бот. сад им. В.М. Молотова за 125 лет деятельности (1812–1937): Материалы 5-го юбилей. пленума секции субтропических культур (Ялта, 25-27 октяб. 1938 г.) / Под ред. Н.И. Вавилова, И.А. Никитина. – М.: ВАСХНИЛ, 1939. – 192 с. – С. 17 – 78.

5. *Колесников А.И.* Список научных трудов, проектных и производственных работ и изобретений. (К 70-летию со дня рождения и 45-летию научной и производственной деятельности). – Сочи, 1958. – 13 с.

6. *Комунальне господарство УСРР / Народний комісаріат комунального господарства.* – Х., 1931. – С. 60.

7. *Наказ* по Харківському інституту інженерів комунального господарства від 13.04.1940 р. – Архів Харківської національної академії міського господарства. – Спр. 4. – Арк. 48.

8. *Наказ* по Харківському інституту інженерів комунального будівництва від 23.06.1940 р. – Архів Харківської національної академії міського господарства. – Спр. 4. – Арк. 206.

9. *О порядке содержания в исправности городских садов, скверов и бульваров // Сборник обязательных для жителей г. Харькова постановлений, изданных Харьковской городской думой с 1872 по 1902 год.* – Х., 1902. – С. 75-76.

10. *Особова* справа О.І. Колесникова. – Архів НДІ гірського лісівництва та екології лісу м. Сочі. – Арк. 20-22.

11. *Сборник работ по зелёному строительству / Всеукр. научно-иссл. ин-т коммун. хоз-ва НККХ УССР.* – Х., 1934. – 129 с.

12. *Скоробагатий О.* Садово-паркова нарада в Ленінграді // Укр. лісовод. – 1930. – № 3. – С. 19 – 21.

13. *Статут* інституту “Діпроміст”. – ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 3. – Спр. 1964. – Арк. 10.

14. *Харківська* державна академія міського господарства / Ред. кол.: Г.В. Стадник (голов. ред.) та ін. – Х.: Золоті сторінки, 2002. – С. 26.

15. *Шахов Д.* Всеукраїнський науково-дослідчий інститут комунального господарства. – Х.: Вид. ін-ту, 1932. – 32 с.